

שיקול דעת

גם הרובוט המתוחכם ביותר, יישאר בפער מהותי בינו ובין האדם. פער זה יבוא לידי ביטוי בעיקר בשאלת היכולת להפעיל שיקול דעת. ניתן לתכנת את הרובוט כחכם ומתוחכם, אך לעולם יישאר חסר שיקול דעת. יכולת זו מוקנית אך ורק למין האנושי. עם כול חוכמתו, יישאר הרובוט תמיד מכונה. סגולתו המיוחדת של האדם מאידך, לא בחוכמה כי אם ביכולת להפעיל אד-הוק שיקול דעת ערכי. זה חלק מה"צלם א-לוהים" שבו.

בספר "אנשים רגילים" (2009), מתאר הסופר בראונינג תיאורים מצמררים אודות חיילים מגדוד המילואים הגרמני 101 שהיו שותפים בפעולות רצח נתעבות של יהודים. הסופר ראיין חיילים וקצינים מאותו גדוד, והוא מתאר באופן מצמרר את תפיסת "הבורג הקטן במכונה", שאפיינה את הלך הרוח של חיילי הגדוד, בעת שעסקו במלאכת ההשמדה המחרידה. אנשים שגוייסו "בצו 8" על מנת לקחת חלק באתגרי המכונה הנאצית הנוראה, תרצו את מעורבותם בכך שלא היה להם מקום לשיקול דעת. הם היו "בורג במכונה". "...רק שנים מאוחר יותר, עלה בדעתי לראשונה שזה לא היה מוסרי" – מצוטט אחד החיילים. מצמרר.

נחזור לשגרת חיינו. האדם מתמודד בשגרת חיו מול אתגרים קשים, כשמערכת לחצים עמומה ותת הכרתית מופעלת עליו. החברה, הקהילה, המנהיגים, הרבנים, האווירה, התקשורת – כל אלו ועוד, מותירים את האדם חסר ישע בסוגיות שלעיתים הן הרות גורל. במקרים רבים האדם מעדיף שיחליטו עבורו מאשר להפעיל שיקול דעת.

פרשת "משפטים" מטלטלת את האדם לתוך סוגיות ערכיות קשות, ומטילה עליו חובה בזמן אמת להפעיל שיקול דעת ולהכריע. לבד עם עצמו. ההכרעה היא שלו, והתוצאות אשר תהיינה – לזכות/חובתו יזקפו. התורה מציבה בפני האדם התמודדות ב-3 מישורים – עם עצמו במישור הערכי, בינו ובין האחר, ובהערכת המציאות.

בסוגיית "בא במחותרת" (כ"ב, א'), האדם מתמודד עם סוגיה ערכית קשה. פורץ נכנס אליו הביתה באמצע הלילה, ולפני שהוא שולף את אקדחו ויורה בו, הוא חייב להפעיל שיקול דעת - האם כוונת הפורץ לגניבה או להרג. אם יתברר שהפורץ בא על עסקי ממון - "דָּמַיִם לוֹ" מסביר רש"י: "כְּחֵי הוּא חָשׁוּב, וְרִצִּיחָה הִיא אִם יִהְרַגְנוּ בְּעַל הַבַּיִת". גם בנסיבות מורכבות וקשות, מוטלת על האדם חובה לשיקול דעת ביחס לכוונות הפורץ. נשמע לא הגיוני!?

מעט מאוחר יותר (כ"ב, ה'), התורה מציבה אתגר חדש. באיזו מידה לוקח האדם אחריות על מעשיו? - "כִּי תֵצֵא אֶשׁ וּמִצָּאָה קִצִּים וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ... שְׁלֵם וְשְׁלֵם הַמְּבַעֵר אֶת הַבְּעֵרָה". אדם מבעיר אש בחצרו והיא מתעצמת ומגיעה לשדות זרים ומזיקה. האדם אינו יכול לפטור עצמו בטענה "לא ידעתי", "לא חשבתי", "כבר לא היה בשליטתי"... "אש" לעניות דעתי היא מטפורה לכול מעשה אדם בתחומו (לרבות לשון הרע). "האש" מלחחת, בוערת, מרחיקה לכת ופוגעת בסוף בשדות האחר. התורה דורשת מן האדם שיקול דעת רחב ואחראי לכול מה שעשוי להתפתח מחוץ לתחום שליטתו. ברגע שה"אש" יוצאת מתחת ידו, היא כבר לא בשליטתו אך עדיין באחריותו המליאה!

הסוגייה השלישית בפרשה (כ"ג, ב') מטילה אחריות כבידה אף מן השניים הקודמים: "לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעַת". דרישה שהיא כמעט בלתי אפשרית. נון-קונפורמיזם. דרישה לעצמאות ערכית בחשיבה ובנורמות התנהגות. ערך דעת הרוב חשוב ובמקומו הוא עומד, אך אין הוא עומד מעל לערך המקודש של "וְעֵשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטוֹב בְּעֵינֵי ה'". האדם מתוסכל, תוהה "מה רוצים ממני?" אם כולם עושים בדרך מסויימת סימן שהצדק איתם! ללכת נגד הרוב? להיות חריג? להצטייר כנון-קונפורמיסט? איך אני קובע מהו "טוב", מהו "רע"?! - "כן" אומרת התורה! מהאדם נדרש שיקול דעת בכול מה שהוא פועל ועושה. אפשר ורצוי להתייעץ, אך ההחלטה היא שלו. לטוב או לרע.

כדי לעמוד בסטנדרט הגבוה של "וְעֵשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטוֹב בְּעֵינֵי ה'", נדרשים מהאדם שיקול דעת ואחריות.